

Markteconomie en milieubehoud

Sanering van het milieu moet de hoogste prioriteit krijgen in het sociaal-economisch beleid. Het milieu staat er zo slecht voor dat herstel dringend geboden is. In zijn artikel 'De geur van groei', opgenomen in het januarinumnummer van Christen Democratische Verkenningen, kwam dr. A.J. Vermaat tot die conclusie. Vasthouden aan economische groei als voornaamste doelstelling zal leiden tot vervuiling die per saldo het herstellend vermogen van de natuur overtreft. Economische groei is hooguit een gelukkig restprodukt van een politiek die mikt op duurzaamheid, zo schreef hij. Daarvoor zijn offers nodig. Al was het alleen maar omdat schoner produceren leidt tot hogere prijzen. En die moeten niet gecompenseerd worden in de lonen en uitkeringen. Het CDA evenwel acht milieubescherming en economische groei verenigbaar. Christen Democratische Verkenningen organiseerde een gesprek met dr. A.J. Vermaat en prof. dr. C.J. Rijnvos, mr. J.J.A.M. van Gennip en dr. J. Grin. Het gesprek werd vastgelegd door de redactiesecretaris.

Kan een democratie zulke offers aan haar burgers vragen? Van Gennip verwijst naar het klassieke dilemma van Roosevelt: 'Hoe krijgt de politiek in een

democratie de meerderheid van de kiezers zo ver, dat zij bereid zijn keuzes te maken, waarmee zij in eerste instantie ingaan tegen hun eigen korte termijnbelangen. Dat zij bereid zijn offers te brengen, die pas veel later, over de gebruikelijke verkiezingsperiodes heen, resultaten opleveren. Het tweede kabinet-Lubbers is gestruikeld over dat dilemma, toen de VVD niet bereid bleek zo'n offer van de kiezers te vragen. Of de politiek in de Verenigde Staten; die komt niet door de lage accijnzen op benzine heen. Toch zijn maatregelen nodig. Moet er eerst een ramp gebeuren om een meerderheid te krijgen voor vergaande milieumaatregelen? Prof. Rijnvos acht markteconomie en democratie nauw met elkaar verbonden. 'Het is net als een huwelijk. Het ter discussie stellen van de markteconomie in een democratie is hetzelfde als een man die zijn huwelijk serieus wil nemen en zich toch afvraagt of hij wel aan het huwelijk gebonden is. Ook milieubewustzijn kan niet zonder de democratie. Denk aan pressiegroepen. Die zijn slechts in een democratie mogelijk en spelen daarin ook een belangrijke rol. Kijk bijvoorbeeld naar de toestand van het milieu in Slowakije. Daar was geen democratie en daar waren geen pressiegroepen, maar de milieuproblemen zijn gigantisch.'

Vermaat: 'Ik acht de politieke democratie noodzakelijk, maar ik betwijfel of ze voldoende voorwaarde is om van de burgers de nodige offers te verkrijgen. In Nederland kunnen pressiegroepen een signaalwerking hebben op de politiek. Maar zij hebben ook hun beperkingen. Actiegroepen zijn naar hun aard eisers, vragenstellers. Zij zijn nooit breed genoeg om langdurig op aanhang van de burgers te kunnen rekenen. De vraag is alleen of de politiek ook zonder kan.' Rijnvos: 'Markteconomie en democratie gaan in hoge mate samen. Ik ga uit van het bestaan van een politieke democratie. Die zorgt ervoor dat de wal het schip wel zal keren. In dat proces hebben pressiegroepen hun plaats. In beginsel zijn actiegroepen onmisbaar.' Vermaat vindt ze hooguit nuttig: '*One Issue*-bewegingen komen op waar er maar knelpunten zijn. Maar als die zijn opgelost, verdwijnen ze weer.'

John Grin trekt de vergelijking met de evolutie van de markteconomie naar een sociale normering. 'Er kwamen groepen op vanuit de christelijk-sociale beweging en de sociaal-democratie die de sociale kwestie aan de orde stelden, in de economie en in de democratie. Dankzij hun politieke en maatschappelijke actie werd de solidariteit geïnternaliseerd in de markteconomie. In Nederland is het ge-

lukt deze inbreng op soepele wijze in te kaderen. Zou dat niet ook zo kunnen gaan met de ecologische normering, zij het hopelijk wat sneller, zodat we tot een sociaal en ecologisch genormeerde markteconomie kunnen komen.' Van Gennip: 'Zou het zo werken? Het probleem is, dat bij de sociale kwestie de betrokken mensen er direct beter van werden. Het milieu vraagt eerder offers, dan dat het baten voor de burger persoonlijk opbrengt. Het moet wel die kant uit. Maar hoe komt de ommekeer tot stand bij de publieke opinie?'

Milieubewustzijn

Vermaat waarschuwt voor het trekken van te gemakkelijke parallellen met de sociale kwestie. 'De vraag is veel belangrijker of je het gedrag van kiezers zou kunnen beïnvloeden. Waarom niet? Waarom zouden ideële overwegingen geen rol kunnen spelen? Het milieubewustzijn is latent aanwezig, misschien onder vrouwen meer dan mannen. Dat moet je weten te actualiseren.' Van Gennip: 'Waar denkt u dan aan? Aan een soort van NCO (Nationale Commissie Bewustwording Ontwikkelingssamenwerking) voor het milieubewustzijn?' Vermaat: 'Dat zou een uitstekend idee zijn. En waarom niet iedere maand een milieubarometer in de krant?' Rijnvos vindt

'Voor sociale en culturele ontwikkeling is een solide economisch draagvlak onmisbaar. Dit betekent economische groei. Van verschillende kanten worden claims gelegd op die economische groei. Investeringen ten behoeve van het milieu, technologische vernieuwing, fundamenteel onderzoek en infrastructuur zijn noodzakelijk, maar leggen beslag op het nationale inkomen ... Veel van deze uitgaven zijn noodzakelijk, maar zij perken de ruimte ten behoeve van investeringen in. En als verder de sociale ambities te hoog worden gesteld doen zij het economisch draagvlak geweld aan. De slinger dreigt nu teveel naar de andere kant door te slaan. Het evenwicht raakt verstoord als de nadruk eenzijdig komt te liggen bij het op peil houden van het concurrerend vermogen van bedrijven.'

(uit: Ontwerp-Program van Uitgangspunten, pagina 42-43)

het opmerkelijk hoe sterk het milieu een rol speelt in het gevoel van mensen. 'Kleine, lokale milieuprojecten, zoals de verzorging van een park, slaan geweldig aan. Ik kan in dit verband uit praktische ervaring spreken, met name wat betreft de milieuwedstrijd 'De kern waar pit in zit' van de Koninklijke Nederlandse Vereniging Heidemaatschappij. Er is een groot maatschappelijk milieubewustzijn.'

Zonder een sterk maatschappelijk weefsel kom je nergens. Ook niet op het gebied van de milieuzorg

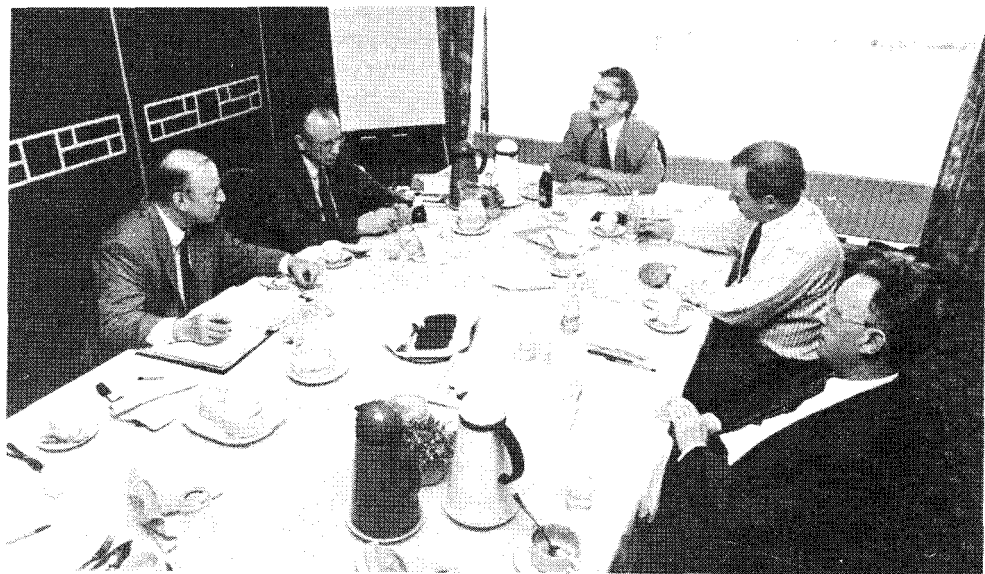
Vermaat: 'En vergeet niet dat er mensen zijn die nu al last hebben van de vervuiling, zoals mensen met astmatische aandoeningen. Iedereen kent wel iemand in zijn of haar omgeving, die fysiek lijdt aan de vervuiling. Dergelijke mensen hebben direct baat bij verbetering. Daar ligt wel degelijk een draagvlak voor vergaande milieumaatregelen.' Grin: 'En je ziet dat fabrikanten nu al anticiperen op het milieubewustzijn. Blijkbaar zien ze daar brood in. Maar ook de Europese Gemeenschap heeft een goed voorbeeld gegeven. Zij heeft besloten haar afval niet meer te exporteren. Uit vrije wil heeft zij zich voorgenomen een bepaalde gemakkelijke weg voor zichzelf af te snijden en om naar schonere methoden te zoeken. Politiek blijkt dus zo nu en dan meer te kunnen zijn dan alleen een belangensstrijd. Ook morele overwegingen kunnen de doorslag geven.' Rijnvos: 'En dat

begint in de kleinere verbanden. In de kleine kring werkt het verantwoordelijkheidsbesef voor het milieu het sterkste door. Zonder een sterk maatschappelijk weefsel kom je nergens. Ook niet op het gebied van milieuzorg.' Vermaat sluit zich daarbij aan. 'Mensen vervullen immers allerlei rollen: zij zijn huizenbezitter, autorijder, werknemer, staatsburger... Op elk niveau mogen ze aangesproken worden op hun ecologische verantwoordelijkheid.'

Van Gennip ziet toch knelpunten. 'De bescherming van het milieu zal meer kosten met zich mee brengen. De consument zal dat in zijn portemonnee merken. Maar wij vinden in het ontwerp-Program van Uitgangspunten dat die hogere kosten niet afgewenteld moeten worden op de gemeenschap.' Vermaat: 'Ik zou willen, dat er een algemene afspraak kwam tussen werkgevers en werknemers dat hogere prijzen ten behoeve van het milieu niet meer worden doorberekend in de lonen.'

Markteconomie en milieu

Milieubewustzijn is dus niet alleen een zaak van de overheid, maar ook van de burgers en organisaties van werkgevers en werknemers. We hebben in het CDA gekozen voor de markteconomie, zegt Van Gennip. 'Maar zijn de eisen van het milieu zo groot, dat er een soort van milieusocialisme nodig is?' Vermaat: 'De markteconomie bestaat niet. Wij hebben een vorm van markteconomie. Maar daarin moet wel het een en ander veranderen. Ik twijfel er aan of we het met de huidige vorm van markteconomie zullen redden. De planeconomie heeft het ook niet gered. In onze situatie is een vorm van markteconomie de beste benadering, op voorwaarde dat de technologische vooruitgang niet stilstaat. De overheid moet de markt versterken en minder dirigistisch worden. Dat neemt niet weg, dat zij wel aan de grondslagen van de

V.l.n.r. J.J.A.M. van Gennip, C.J. Rijnvos, J. Grin, Th.B.F.M. Brinkel en A.J. Vermaat (foto Hans Hordijk).

marktwerking een ecologische basis moet geven. Dat is een meer constituerende rol van de overheid. Zij moet niet willen sturen via subsidies, maar via maatregelen die ten grondslag liggen aan de werking van de markt.' Rijnvos kiest ook voor een marktbenadering. 'De milieuvuiling wordt voor een groot deel veroorzaakt door de besluitvorming in de productie-eenheden. Het zich te weer stellen tegen milieuvuiling moet worden bereikt door de eigen verantwoordelijkheid van degenen die de besluiten nemen te vergroten. Daarvoor is geen plaats in de planeconomie. In de grootschalige planeconomieën lijden de veiligheid van de mensen en het milieu. Daar zal het milieuprobleem nooit goed worden aangepakt.' Vermaat: 'Ik ben wel voorstander van de markteconomie, maar ik geloof de ondernemer niet op zijn mooie ogen. Controle blijft nodig.' Van Gennip haalt zijn ervaringen met de wereld van de landbouw op. 'De ambtenaar controleert alleen tijdens kantoortijd.

De boer kan de controlemaatregelen vierentwintig uur per dag ontduiken.'

Volgens Rijnvos is er toch wel wat gaande. 'Ook in de opleidingen moet er wat veranderen. Nu zitten er bijvoorbeeld ook sociale elementen in de opleidingen van ingenieurs. Zo zouden er ook ecologische componenten aan toegevoegd kunnen worden. Het milieu is binnen de bedrijven een punt van zorg geworden. Denk aan de uitvoerige milieurapportages van de grote oliemaatschappijen. Een bedrijf als Stork heeft met een veelomvattend beleidsplan een hele serie maatregelen genomen ten behoeve van het milieu.' Vermaat: 'Dat zijn noodzakelijke ontwikkelingen, maar ze zijn niet voldoende. Gezien de hevige concurrentie op de internationale markt, hebben veel bedrijven nauwelijks een keuze. Voor hen staat het pure overleven op het eerste plan. En dat gaat ten koste van de milieuzorg. Dat is ook het grote bezwaar tegen eenzijdige milieumaatregelen in Nederland. Die brengen de concu-

rentiepositie in gevaar.' Van Gennip: 'We zijn het er dus over eens dat de individuele ondernemer voor zijn aandeel in de milieuzorg verantwoordelijkheid draagt. Maar hij moet daartoe wel aangemoedigd worden, ondersteund, en beschermd tegen oneerlijke concurrentie.'

Drang en dwang

Van Gennip: 'Wat moet je dan doen om ze tot dat verantwoordelijk ondernemerschap te stimuleren?' In zijn artikel van januari gaf Vermaat de volgende voorbeelden van financiële prikkels, die de overheid conform de marktwerking, zou kunnen toedienen: Een verschuiving van directe naar indirecte belastingen, zodat schadelijke producten duurder worden en milieuvriendelijke relatief goedkoper; specifieke milieuheffingen, die gerelateerd zijn aan bepaalde vormen van vervuiling; regulerende heffingen, zoals statiegeld; het aanscherpen van conventanten met het bedrijfsleven. Vermaat

nu: 'Drang en dwang zijn noodzakelijk om ze zo ver te krijgen. Laten we even doen, alsof we Nederland geïsoleerd kunnen nemen. Je zult per produkt en per bedrijfstak op zoek moeten gaan naar de echte prijzen, waarin ook de zogenoemde ongeprijsde schaarste, de kosten van het gebruik van zoiets als schone lucht, doorberekend zijn. Dat moet leiden tot extra heffingen op eindige grondstoffen. We weten nu al dat de prijs van olie binnen vijftientig jaar fors omhoog zal gaan. Die termijn moeten we naar voren halen. Andere produkten, die de natuur niet zelf kan neutraliseren, zoals cadmium of CFK's, moet je verbieden. Het gebruik van gelode benzine moet je ontmoedigen. Uitstoten van schadelijke stoffen moet je terugdringen door vervuilingrechten. Zo worden de noodzakelijke beslissingen gelegd bij het bedrijfsleven zelf. Waar ze thuis horen.'

Vermaat: 'Politici en ambtenaren hebben de neiging nog steeds teveel te

Integraal ketenbeheer

Vermindering van de druk op het milieu is ook een verantwoordelijkheid van de bedrijven. Van het begin tot het einde van productieprocessen dienen zij te zorgen voor een zo schoon mogelijk milieu. Die zorg heet: integraal ketenbeheer. Het komt hier op neer:

- vermindering van het gebruik van grondstoffen en energie;
- uitstoot van schadelijke stoffen en van afval voorkomen, hergebruiken, verminderen, vernietigen of gecontroleerd afvoeren;

Voor produkten geldt:

- zoeken naar schonere grondstoffen;
- meer mogelijkheden voor hergebruik;
- grotere duurzaamheid (in onderhoud en reparaties);
- beperking van de afval aan het eind van de levensduur.

Integraal ketenbeheer is niet beperkt tot afzonderlijke bedrijven. Beoogd wordt de milieuzorg te doen uitstrekken over een hele produktiekolom, van bedrijven die halffabrikaten leveren tot het produkt in de schappen. Het roept op tot samenwerking over de bedrijven heen. Deze kan plaatsvinden in de klassieke vorm van de produktschappen, in de vorm van conventanten, of in de vorm van overeenkomsten tussen ondernemers.

vertrouwen op verdere bureaucrativering. Zo zijn telkens nieuwe en fijnere regels nodig om de quota op de visvangsten te controleren. Het vaststellen van dagen waarop gevist mag worden zou een veel eenvoudiger te controleren maatregel zijn. (Rijnvos: 'Als de vissen maar niet van die dagen op de hoogte zijn.') Je kunt beter afspraken maken per bedrijfstak, met sancties op niet-naleving, dan met grote ongerichte algemene heffingen komen. Die werken niet. Dat heeft het advies van de commissie-Wolfson duidelijk aangetoond. En het geld dat daarmee wordt bijeengebracht, moet niet doorgesluisd worden naar de staatskas, maar teruggaan naar de bedrijfstak, zodat het daar geïnvesteerd kan worden in schonere technologie.' Dat gaat Rijnvos te ver. 'Dan ben je als overheid het investeringsbeleid aan het corrigeren. Dat kunnen ze in de bedrijven veel beter zelf doen. Daar heb je de overheid niet voor nodig.' Vermaat: 'Maar zonder aanzetten vanuit de overheid laat de chemische industrie het afweten. Of de landbouw, die doet het ook niet uit zichzelf.'

Bevorderd moet worden dat de markt zelf aanleiding geeft tot het zoeken naar schonere technologieën. 'De technologie is ons door God en door de ingenieurs gegeven,' zegt Rijnvos. Hij kiest voor economische groei, waarin de technologische ontwikkelingen voor een belangrijk deel tot oplossingen zullen leiden voor nu nog bestaande knelpunten. Rijnvos: 'Dat zal zich grotendeels zonder sturing van de overheid voltrekken. Als ondernemers zich voldoende van het milieubelang bewust zijn, en als vuile productie hun geld kost, zullen zij daartoe wel komen.' Vermaat vindt dat rijkelijk optimistisch. 'Ondernemers doen zoiets in het algemeen niet uit zichzelf. Tenzij zij er een markt voor zien, zoals de groene labels van Albert Heijn. Het is een gemengd verhaal. Het ideële leeft maar kort. Er is een normerend kader

voor nodig om het structureel te maken.' Grin: 'Tot nu toe is het technologiebeleid vooral gericht op het versterken van de internationale concurrentiepositie. Het technologiebeleid zou daarnaast meer gericht moeten zijn op bredere doelstellingen zoals duurzame ontwikkeling. Bijvoorbeeld door het uitzetten van vraagstellingen aan de wetenschap. Vragen over aspecten die tot nu toe onvoldoende onderzocht worden.' Van Genip: 'Dat is dus geen terugtrekkende overheid.' Grin: 'Dingen, die in een markteconomie niet tot stand komen, kan de overheid stimuleren. Zij kan een eerste aanzet geven. En als een technologie een bepaald stadium van ontwikkeling heeft bereikt kan ze het onderzoek verzelfstandigen.'

Niveaus van aanpak

Tot nu toe is de aandacht vooral gericht geweest op het Nederlandse niveau. Vermaat: 'Op de verschillende niveaus doen zich verschillende soorten problemen voor. Het probleem geeft het niveau aan, waarop een aanpak geboden is, lokaal, regionaal, nationaal, Europees en wereldwijd. De uitstoot van kooldioxide, de grote veroorzaker van het broeikas-effect, kan alleen op mondiale schaal aangepakt worden.' Ook lokale en regionale bestuurslagen spelen een rol in de milieuzorg. Rijnvos: 'Nog steeds zijn gemeente en milieu twee heel verschillende werelden. In de gemeentes is een milieuwethouder een noodzaak geworden, om de dialoog op gang te brengen.' Grin noemt het voorbeeld van de Samenwerkende Elektriciteits Producenten (SEP). 'Dit orgaan wordt bestuurd door afgevaardigden uit de provincies. Het heeft verregaande bevoegdheden, bijvoorbeeld op het gebied van de keuze tussen een kolenvergassingscentrale of een andere. Keuzen die grote consequenties hebben voor het milieu. Noch de minister, noch de Tweede Kamer heeft iets over die

keuzen te zeggen. De SEP is een ingewikkelde bestuurlijke structuur, waar nauwelijks democratische controle op is.' Vermaat: 'Dat betekent dat wat je nationaal wilt regelen, dat je dat nationaal moet doen. Wat op gemeentelijk niveau kan, moet je daar doen. Zo is de gemeente de aangewezen partner voor de dialoog met de bedrijven die daar gevestigd zijn op punten als afval en uitstoot van schadelijke stoffen.'

Economische druk

Op het internationale vlak is een aanpak nog veel moeilijker te vinden. Vermaat: 'Je zou moeten beginnen met afspraken tussen Japan, de Europese Gemeenschap, de Verenigde Staten, Australië. Die groep veroorzaakt 80% van het milieuprobleem. Als daar afspraken gemaakt worden, dan volgt de rest van de wereld wel. Zonder hun bijdrage blijft alles wat afgesproken wordt in het kader van de Verenigde Naties een dode letter.' Rijnvos vraagt zich af wat je dan doet met landen, politiek zelfstandige eenheden, waar sprake is van grote vervuiling, of van grote risico's voor het milieu. Hij denkt als voorbeeld aan kerncentrales in Bulgarije. Vermaat: 'Die mag je onder sterke economische druk zetten. Doen ze niet mee met internationale afspraken, dan worden ze uitgesloten van hulp. Dan worden ze uitgesloten van de wereldeconomie. Doen ze wel mee,

dan krijgen ze wel hulp.' Van Gennip: 'Dus als er een Handvest komt voor de bescherming van de schepping, dan is onmiskenbaar dat er sancties moeten komen op niet-naleving. Dat betekent dat vanuit de wereldgemeenschap ook omwille van het milieu inbreuk gemaakt kan worden op de nationale soevereiniteit. Dat vraagt om versterking van de mondiale democratie en daarbinnen pressie. Democratie is nodig om daar legitimiteit aan te geven.' Vermaat: 'Ja, en dan kan een eventueel nationaal democratisch besluitvormingsproces doorbroken worden. In sommige landen is de democratie onvoldoende voorwaarde om tot verantwoord milieubeleid te komen. Daar redt je het niet met democratie alleen. Dan moet een uitzondering gemaakt kunnen worden. Denk aan het militair ingrijpen tegen Irak, nadat dat land Koeweit had veroverd. Daar is de Irakese bevolking ook niet over geraadpleegd. Daar is de wereldgemeenschap ingetreden in soevereine rechten omdat er gerechtvaardigde gronden voor waren. In grenssituaties kan de nationale democratie dus niet het laatste woord hebben.'

Van Gennip: 'In hoeverre kan Nederland daarin het voortouw nemen? Is er een weg tussen *Alleingang* en het afzien van maatregelen met Europa als excuus?' Vermaat: 'Nationale maatregelen zijn wel degelijk mogelijk. Denemarken heeft een verbod op bier in blik voor

'Bij de hervorming van het Europese landbouwstelsel moet het beleid zo goed mogelijk worden afgestemd op bescherming van natuur en milieu. Dat omvat onder meer - bos en natuurbouw en natuurbeheer onder agriërs.'

(uit: Ontwerp-Program van Uitgangspunten, pagina 48)

'Het gemeenschappelijk landbouwbeleid dient, ook uit milieu-oogpunt, hervormd te worden en uitgebreid tot een krachtige stimulering van natuurbeheer en bosbouw.'

(uit: Ontwerp-Program van Uitgangspunten, pagina 58)

zowel het eigen als het geïmporteerde bier. Het Europese Hof van Justitie heeft dat geaccepteerd. Het ziet het verbod niet als een inbreuk op de vrije binnenmarkt, omdat het niet leidt tot voortrekken van Deense bierbrouwerijen. Dus zolang je het eigen bedrijfsleven niet bevoordeelt, kun je wel degelijk maatregelen nemen. Maar internationaal gezien zijn er grote beperkingen. Je kunt hooguit een paar stappen vooruitlopen, maar niet teveel.' Maar, vraagt Van Gennip, hoe komen wij tot het vaststellen van prioriteiten van milieuzorg op tenminste Europees niveau?

Sancties: strikt en effectief

Rijnvos: 'Er is een schromelijk tekort aan de harmonisering van juridische sancties op overtredingen van internationale afspraken in Europa. Bij het nemen van maatregelen zullen er van land tot land verschillen blijven, omdat de contexten verschillend kunnen zijn. Op het gebied van normen en heffingen zijn minimumvoorwaarden nodig. Anders krijg je oneerlijke concurrentie binnen de Europese Gemeenschap. Daarin kan je echter niet te ambitieus zijn, omdat je rekening moet blijven houden met de van land tot land verschillende contexten, waarbinnen milieubeleid gevoerd wordt. Maar de sancties moet je strikt en effectief harmoniseren. De sancties op het lozen van zout in de Rijn zijn een juridische janboel. En de gevolgen ervan zijn dramatisch. Dergelijke vormen van harmonisering hoef je niet alleen tot de EG te beperken. Kijk maar eens wat er vanuit Polen aan vuil in de Baltische Zee wordt gestort. Of combineer het rivierengebied van Rijn, Main en Donau. Dat is één set van sancties van Rijnmond tot Donaudelta.' Rijnvos acht harmonisering van sancties een effectievere benadering dan het geven van hulp aan Midden- en Oosteuropese landen voor de overschakeling naar schonere industrieën. 'Dan moet je

namelijk ook gaan controleren of de hulp gelden wel op de plaats komen waar ze voor bedoeld zijn.'

Van Gennip brengt de gevolgen van de eenwording van de Europese markt ter sprake. 'Als de binnengrenzen voor het economisch verkeer wegvallen, komt er een premie te staan op minimale milieunormen. Landen met ecologisch gemakkelijke vestigingsvoorwaarden trekken dan meer bedrijven aan dan landen met een strenger milieubeleid. De eenwording maakt daarom een minimum aan milieunormen voor de hele Europese Gemeenschap noodzakelijk. Of landen ontduiken de gemeenschappelijke normen. En dat roept de vraag op naar wetshandhaving op Europees niveau.' Rijnvos: 'Dus moet je niet proberen al te veel te regelen, maar je beperken tot de belangrijkste maatregelen.' Vermaat: 'Dan moet je een Europese inspectie in het leven roepen. En daarnaast benadelen landen met weinig milieuzorg ook zichzelf. Stel dat ze in Italië hun meren of zeeën blijven vervuilen. Dan blijven de toeristen weg en snijden ze zich in eigen vlees. Luchtvervuiling overstijgt grenzen. Dus dat is een wereldverantwoordelijkheid.' Rijnvos: 'En daarnaast heeft ook de EG een taak in het bevorderen van het milieubewustzijn en het ter beschikking stellen van kennis.' Van Gennip vat samen wat de Europese Gemeenschap kan doen: 'Het streven naar harmonisering over het hele continent, uitvoering van het pakket dat in de EG wordt overeengekomen. Het aanwenden van de beschikbare kennis en hulp voor ecologisch minder ontwikkelde landen, zoals in Midden en Oost Europa. Individuele lidstaten houden de vrijheid om uit eigen beweging meer te doen.'

Schoon milieu en vuile groei

Vermaat: 'Ik ben uiteindelijk wel optimistisch over de mogelijkheden om dit binnen een vorm van markteconomie op te

V.l.n.r. J. Grin, Th.B.F.M. Brinkel, C.J. Rijnvos, A.J. Vermaat en J.J.A.M. van Gennip (foto Hans Hordijk).

lossen. Ik vind duurzaamheid zo belangrijk, dat je moet zeggen: eerst stel je de milieudoelstellingen vast en vervolgens ga je die proberen te bereiken. Als daar economische groei uit voortkomt is dat mooi meegenomen. Maar je moet niet uitgaan van economische groei. Iedere produktie is per definitie vuil. Meer produktie is nog vuiler.' Van Gennip: 'De ondertoon in het ontwerp-Program van Uitgangspunten is wel dat we economische groei nodig zullen hebben om sociale, economische, financiële en ecologische doelstellingen te verwezenlijken. Nulgroei wordt aanbevolen op het gebied van de individuele consumptie.'

Vermaat: 'Het ontwerp-Program van Uitgangspunten zet groei op de eerste plaats. Maar daarmee haal je je milieudoelstellingen niet, of je schuift ze voor je uit. Maar mijn misschien zijn mijn voorstellen niet realistisch. Ik heb het idee dat mijn voorstellen de moeite van het proberen waard zijn. Lukt het niet, dan kunnen we altijd nog stappen terug doen.'

